

Литература

1. Тепляков Н.Н. Восприятие политических лидеров в семантическом пространстве студентов–психологов (предвыборные технологии) / Николай Николаевич Тепляков // Наука и образование. – 2002. – № 1. – С. 51–58.
2. Тепляков Н.Н. Психосемантический анализ политического самосознания личности в период помаранчевой революции / Н.Н. Тепляков; наук. ред. С.Д. Максименко // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 33. – 474 с. – С. 201 – 215.
3. Тепляков Н.Н. Психосемантический анализ восприятия политических лидеров в период «помаранчевой» революции / наук. ред. С.Д. Максименко Тепляков // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : міжвуз. зб. наук. праць. – Вип. 33/34. – Одеса : Астропринт, 2007. – 360 с. – С. 255–267.
4. Тепляков Н.Н. Психосемантический анализ политического выбора в период помаранчевой революции / Н.Н. Тепляков. – Одеса : ТМСИ, 2008. – 234 с.
5. Тепляков Н.Н. Психосемантический анализ трансформации сфер сознания личности (этика, эстетика, политика) [монография] / Н.Н. Тепляков. – Одеса: Издатель Н.П.Черкасов, – 2010. – 349 с.

Тімченко О.В.

*доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної
та кризової психології
Національний університет цивільного захисту України*

Онiщенко Н.В.

*доктор психологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної
та кризової психології
Національний університет цивільного захисту України*

ЧИ СПРОМОЖНА СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ПСИХОЛОГІЧНА НАУКА ЗРОЗУМІТИ, ДОПОМОГТИ ТА ЗАХИСТИТИ НАШИХ ВОЇНІВ?

На початку 2016 року ми вперше зіткнулися з проектом Лаладжа Сноу (Lalage Snow) під назвою «Ми не мертві». Це серія портретів британських військовослужбовців до, під час та після їх участі у бойових діях в Афганістані. За вісім місяців, доки тривав цей проект, автору вдалося, мабуть, найбільш

ефективно донести до громадськості ті фізичні та психічні зміни, що відбуваються з солдатами на війні. Якщо подивитися уважно на фото, можна побачити, що обличчя солдат, опалених війною, говорять самі за себе...

Дійсно, війна не просто вбиває людей і калічить душі. Кожна війна, як би її не називали політики, залишає після себе не загоєні рани. І це не тільки вдови, сироти та каліки. Це ще і падіння моралі і зріст злочинності. А найголовніше, – це поява у суспільстві десятків, сотень тисяч людей з новим світосприйняттям, новими цінностями та сенсом життя.

Чи замислювалися хоча б на мить сучасні наші політики, державні службовці, сидючи у великих міністерських кріслах, над психологією людини, яка в обнімку з автоматом їсть, п'є, спить та яка за кожним рогом жде смерті? Людини, яка настільки готова до смерті, що на найдрібніше шарудіння відповідає автоматним вогнем?

І ось ця людина повертається додому...

Уявіть зараз собі, як вона після АТО повинна сприймати наш світ, наш побут? Що їй кожен день нагадуватимуть звичні для нас звуки – стуки, удари, тріскіт, верещання гальм автомобілів?... Що снитиметься ночами цим парням?...

Або спробуйте, наприклад, відповісти на питання, де і ким зможе працювати «на гражданці» мінер-диверсант або розвідник-снайпер, щоб погодувати себе і свою сім'ю в наш не найблагополучніший час?

Для чого ми на це звертаємо увагу? Для того, щоб ми чітко зрозуміли з вами, що психологія і мораль учасників АТО, з честю виконавших свій обов'язок перед державою, нажаль, на довгі роки залишаться психологією і мораллю військового часу. А на війні – як на війні...

Ми будемо жити з ними в паралельних світах. Ось тільки ці паралелі іноді будуть перетинатися. АТО не закінчиться, – воно просто переміститься в глиб мирної України!

Для того, щоб уникнути безглуздих та трагічних помилок в умовах спільної життєдіяльності з ветеранами АТО, нам усім треба здобути та засвоїти уроки не тільки з сьогоденної гібридної війни, але й з минулих війн та локальних збройних конфліктів...

Здобути об'єктивні уроки з такої гранично об'єктивної події, як війна або локальний збройний конфлікт, – справа вельми суб'єктивна а головне, – вкрай невдячна...

Але ми спробуємо сформулювати основні з них...

Перший урок, який ми повинні засвоїти, полягає у тому, що наша професійна спільнота повинна бути потенційно готовою до війни (гібридної, антитерористичної, локальної, широкомасштабної або ще якоїсь іншої).

Бути готовими до війни – це означає: (1) бути готовими професійно (іншими словами, – кожному психологу треба мати в системі власної професійної компетенції такі знання, уміння та навички, які дозволять йому, за необхідністю, стати екстремальним, кризовим або військовим психологом);

(2) мати науково обґрунтовані технології вирішення задач психологічного забезпечення бойових дій; та (3) мати організаційну структуру, спроможну у найкоротші терміни консолідувати психологів нашої держави, мобілізувати їх зусилля на вирішення оборонних завдань.

Другий урок, який слід засвоїти, полягає у визнанні не скороминучої цінності та актуальності військового досвіду використання психології в практиці забезпечення обороноздатності країни.

Не можемо собі відмовити у задоволенні навести один з прикладів ефективного використання психології в роки II Світової війни...

Відкриття радянськими психологами бінаурального ефекту (іншими словами, – здатності сліпих від народження людей як би «бачити» об'єкти за допомогою слуху) та включення осіб, що володіють ним, до складу розрахунків протиповітряної оборони, які захищали Ленінград, дозволило збивати у 4 рази(!) більше літаків ворога.

Цікаві і практично значущі досягнення мали місце і в області психологічної реабілітації воїнів, які отримали травми головного мозку і кінцівок. Завдяки науковим дослідженням груп психологів під керівництвом С.Р. Геллерштейна, А.В. Запорожця, А.М. Леонтьєва і С.Я. Рубінштейна в роки II Світової війни були розроблені методи і засоби відновлення рухів поранених бійців і якнайшвидшого повернення їх до нормального життя.

Шкода, що багато з цих рекомендацій так і не знайшли свого втілення в керівних документах ані Збройних Сил Радянського Союзу, ані Збройних Сил України і тому не були використані в ході бойових дій наших військ в Афганістані та не використовуються і сьогодні при проведенні АТО.

Третій урок полягає в тому, що навіть в умовах обмеженого часу необхідно впроваджувати нововведення лише після ретельної експериментальної перевірки.

Сотні експериментів були проведені радянськими психологами в роки II Світової війни, перш ніж запропонувати військам рекомендації з профілактики стомлення, сніжної сліпоти, підвищення ефективності спостереження і військового маскування.

Цей урок особливо важливий сьогодні, коли йде реформа психологічної структури Збройних Сил та Національної гвардії України і коли знаходяться люди, які пропонують військовому і державному керівництву експериментально неперевірені рекомендації.

Четвертий урок, полягає в тому, що вся система психологічної роботи в бойовій обстановці повинна будуватися лише на науково обґрунтованих психологічних моделях бойової діяльності. Ігнорування психологічних складових моделі бою призведе до невиправданих втрат і поразок.

П'ятий урок, перифразуючи слова Т.Г. Шевченка, може звучати наступним чином: «І свого не цурайтеся і чужому навчайтеся».

Якщо сьогодні наші Збройні Сили переходять на стандарти НАТО, то чому ми не переймаємо натовський досвід збереження психічного здоров'я військовослужбовців в умовах ведення бойових дій? Ми власне маємо на увазі створення в наших Збройних Силах аналогічних американським підрозділів спеціалізованої допомоги при бойовому стресі? Чи на таку «ДРІБНИЦЮ» у нашої країни не вистачає коштів?

Ми вже не говоримо про закупку та впровадження спеціальних технічних засобів для роботи з військовослужбовцями безпосередньо в зоні військового конфлікту.

Двійні стандарти, які ми сьогодні спостерігаємо у впровадженні в Збройні Сили та до Національної гвардії України досвіду підготовки та всебічного забезпечення армій країн – членів НАТО, можуть дуже дорого коштувати нам у майбутньому.

Якщо на сьогодні серед американських ветеранів пост травматичний стресовий розлад (ПТСР) діагностується десь приблизно у 12%, серед ізраїльтян – близько 4%, то за даними вітчизняних науковців близько 90% (!) ветеранів АТО мають ознаки гострого або після травматичного стресового розладу.

Шостий урок, який слід засвоїти, полягає у тому, що на сьогодні суспільне співчуття найменш потрібно тим, хто пройшов війну. Важливіше дати ветеранам можливість знову стати повноцінними членами суспільства.

Саме ми, психологи, повинні донести до керівництва держави тезу про те, що гроші в межах відновлювального періоду ветеранів АТО, не головні. На рівні держави потрібно створити уніфіковану систему для лікування і соціалізації ветеранів. І зробити доступ до неї максимально простим і по можливості безкоштовним.

Американці після війни у В'єтнамі зрозуміли необхідність спеціальних реабілітаційних програм. Вони підключили до післявоєнної адаптації демобілізованих солдатів і офіцерів величезний штат психіатрів і психологів, випустили на екрани десятки прекрасних фільмів, створили центри професійної перепідготовки.

Коли у 2003 році з Афганістану почала повертатися перша хвиля демобілізованих, уряд США усвідомив, що назрівають великі проблеми. І Білий дім виділяє понад \$ 60 млрд. на рік на медичне відновлення ветеранів війни. Закладається мережа зі 150 госпіталів і 600 клінік для ветеранів бойових дій по всій країні.

З 2011 року в США створюється система, яка займається соціально-психологічною адаптацією ветеранів бойових дій (Polytrauma System of Care). Представництва організації працюють майже в кожному великому місті країни, і будь-який солдат може звернутися туди за підтримкою психологів чи соціальних працівників.

Ці установи крім надання соціально-психологічної допомоги також збирають статистику, щоб визначити, які події або дії здатні викликати у ветеранів агресивну реакцію...

Крім того, нагадаємо, що за законом, який прийняв конгрес США після терористичних атак 11 вересня 2001 року, будь-хто, у кого є 90 днів стажу активної служби в гарячих точках, може претендувати на освітній грант або безкоштовне освоєння професії. При цьому держава оплачує житло і надає стипендію.

Сьомий урок свідчить, що забезпечення ефективності діяльності екстремальної та кризової психології вимагає єдності психологів. І ця єдність повинна бути організаційною, причому як «горизонтальною», так і «вертикальною».

У військової психологічної спільноти повинен бути лідер, здатний об'єднувати людей, генерувати ідеї, відчувати ситуацію, організовувати колективну діяльність. Якщо б наші фахівці – психологи МО, МВС, СБУ, ДПСУ, ДСНС, Національної гвардії колективно осмислили ситуацію АТО, визначили напрямки спільної діяльності і періодично обмінювалися досвідом роботи, ми мали б більш вражаючі результати програми досягнень сучасної екстремальної психології до практики вирішення бойових завдань.

І, нарешті, останній, **восьмий урок**, без засвоєння якого всі інші уроки залишаться знанням, не втіленим в практику. Цей урок можна сформулювати так: «необхідно повсякденно демонструвати можливості екстремальної та кризової психології у вирішенні життєво важливих завдань держави і суспільства».

Сьогодні вітчизняній військовій психології необхідно по крупицях зібрати безцінний досвід психологічної роботи в роки II Світової війни, наступних воєнних подій у світі, власний досвід, отриманий при проведенні АТО та створити сучасну цілісну науково-практичну систему.

Вважаємо, що сучасним вітчизняним психологам є що запропонувати для якнайшвидшого закінчення військового конфлікту на Донбасі та якнайшвидшого повернення ветеранів АТО до звичайного мирного життя.

І ця пропозиція буде вагомою настільки, наскільки ми зможемо отримати та засвоїти уроки із загальносвітової військової та зі своєї власної історії.